

Tóth László

A földrajzi tér és a háború sajátosságai – a Szeleukida Syria összeomlása

DOI 10.17047/HADTUD.2016.26.E.139

Rezümé:

Jelen írás a Kr.e. I. századi Syria területén hosszan elhúzódó konfliktus okait mutatja be, valamint a fragmentált terület sajátos attribútumait, melyek napjaink háborús környezetére is hatással vannak.

Kulcsszavak:

Római Köztársaság; Szeleukida Birodalom; ókori Syria; regionális háború.

Tóth, László

The specificities of geographical space and war – The collapse of the Seleucid Syria

Abstract:

This study analyses the reasons of the prolonged conflict in the territory of ancient Syria in the first century B.C. and the fragmented region's unique attributes which have an effect on the actual war as well.

Keywords:

Roman Republic; Seleucid Empire; Antique Syria; regional war.

Szíria területe nemcsak manapság számít elhúzódó konfliktusok színterének. Az ókortól kezdve, a keresztes háborúk korán át egészen napjainkig ez a tendencia visszatérően végigkíséri a térség történelmét.

Mivel a vizsgálatot az ókorban kezdjük, a tanulmányban a Syria, az ókori szerzőkre pedig az *auctor* kifejezést alkalmazzuk.

A térség ókori történelme az idő távolsága ellenére nagyon is aktuális, hiszen már Fernand Braudel munkássága¹⁰⁵ óta közzismert a *hosszú idő* fogalma és az alapstruktúrák (amelyek képesek meghatározott irányban tartani a történelem mozgását) vizsgálatának fontossága. Ekkor alakultak ki azok a sajátos regionális tulajdonságok, amelyek a későbbiekben minden konfliktust meghatároztak, amelyek a mai Szíria területén vannak, illetve lesznek. Ezen sajátosságok tehát a földrajzi tényezőkön és a korábbi történelmi eseményeken és folyamatokon alapulnak.

Jelen írás célja azoknak a sajátos, állandóan determináló tényezőknek a bemutatása, amelyek az első hosszan elhúzódó konfliktus idején (azaz a Szeleukida Syria felbomlásakor) alakultak ki.

Syria kettősége az antik auktoroknál

Az antik auktorok kapcsán általánosságban elmondható, hogy a *Syria* fogalom sokat változott. Syria nyugati és északi része azonban egyértelműen elkülönül a déli területektől, amelyre az auktorok a *Koilé Syria* terminust használják.

Arrianosznál a *Koilé Syria* terminus alatt összemosódik két eltérő entitás, továbbá ő két folyóközi Syriaként említi Mezopotámiát.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Fernand Braudel: *Histoire et Sciences sociales: La longue durée* Annales. Économies, Sociétés, Civilisations Année 1958 Volume 13 Numéro 4 725–753. old.

¹⁰⁶ Arrian. II. XXV.308

Syria határai sokkal képlékenyebbek voltak, mert e területen a hatalmi viszonyok gyorsabban változtak, illetve olykor a vallási tényező,¹⁰⁷ mint faktor, determinálta az auktorokat is. Az előbbi elsősorban Polybiosznál volt jelen,¹⁰⁸ akinél Koilé Syria és Palestina mint földrajzi egység összekapcsolódik. Kezdetét Egyiptom felől Raphia térsége felé teszi, ami gyakorlatilag a mai egyiptomi–izraeli határon van, míg kezdete Syria felől a Libanon-hegység. Diodorus Siculosznál azt tapasztaljuk, hogy a terület déli földrajzi határa már Joppánál, azaz a mai Tel-Avivnál húzódik, míg Koilé Syria északi határai töredékesen ránk maradt művében nincsenek meg.¹⁰⁹

A római uralom alatt keletkezett földrajzi művekben és leírásokban Koilé Syria kapcsán megfigyelhető, hogy a déli földrajzi határok fokozatosan északabbra kerültek. Strabónnál a térség nyugati határai a Libanon-hegységnél kezdődtek, viszont a Golán-fennsík nélkül, a Hermon-hegységén át magába foglalta a mai Damaszkuszt, a délnyugati Haurán-magasföldet és értelemszerűen a szír sivatagot is.¹¹⁰ Pomponius Mela sajátosságosan elsősorban a part menti sávra koncentrált, így művében nem találhatunk részletesebb leírást és a régiókat sem határolja el egymástól.¹¹¹ Idősebb Plinius *Természetrájának* leírása lényegében Strabón határait követte, de itt annyi eltérés szerepel, hogy a Transzjordán területeket is hozzákapcsolta.¹¹² Átfedés tapasztalható a Koilé Syria és az úgynevezett Decapolis, azaz a 10 város között, de ezeket végső soron a közigazgatási átszervezések lenyomatának kell tekintenünk.¹¹³

A görög nyelvű források közül a két egyiptomi görög auktor, Appianoszt és Klaudiosz Ptolemaioszt kell még mindenképpen említenünk, akik kortársai voltak egymásnak. Appianosz¹¹⁴ a föníciai területek határától egészen az Eufráteszig kitolta Koilé Syria határait. Ptolemaiosznál viszont Koilé Syria nyugati határa a Jordán folyóhoz került és gyakorlatilag egybeolvadt a történelmi Decapolisszal.¹¹⁵

Syria, mint földrajzi egység sajátos tulajdonságai

Syria mint térség a rómaiak számára mindig is kiemelt fontosságú területnek számított, hiszen e terület a Kelet-Mediterráneum feletti uralom megszerzésének gyakorlatilag az alapfeltétele. Geostratégiai jelentősége abban rejlik, hogy amellet, hogy e kapuhelyzetű régió egyetlen kijárata a Földközi-tengerre néz, egyben a térség kulcsa is. Úthálózata három irányba is lehetővé teszi a hadseregek mozgását: északról Kis-Ázsia, keletről Mezopotámia, délről Fönícia felé.

Földrajzi részegységek és település-szerkezet

A térség feletti uralom birtoklása egyet jelent, a Kis-Ázsiát a Föníciával összekötő korridor ellenőrzésével. A Kelet szempontjából a jelentősége kettős: egyrészt ütköző zónát képez Mezopotámia előtt, másrészt a Kelet számára egyetlen irány a Földközi-

¹⁰⁷ Philo kissé homályos megfogalmazásban a kánaániták földjével kapcsolja össze. (I. Philo. Moss. 29)

¹⁰⁸ Polybiosz 3.2.

¹⁰⁹ Diodorosz Siculus 1.3.

¹¹⁰ Strab. 16.2.

¹¹¹ Pomp. Mela. I. 62.

¹¹² Plin. Nh. 5. 66–89.

¹¹³ A zsidók elleni háború 66–70.

¹¹⁴ App. Pre 1.

¹¹⁵ Klau. Pto. 5.14.

tenger felé. A tengeri kijáratnak a katonai szerepén túl nem elhanyagolható a gazdasági szerepe sem: itt található a keletről érkező kereskedelmi forgalom, a *Selyem út* két leágazása is.

Ahogy a földrajzi egység változatos határai kapcsán számos korabeli interpretáció is mutatja, az ókori Syria határai természetesen nem azonosak a mai Szíria határaival. Az antik auktorok is kétfajta Syriát különböztettek meg, élesen elválasztva azokat egymástól. A kétféle entitás egyike felső Syria, (amit gyakorlatilag Syria magjának kell tekintenünk), a másik fele pedig Koilé Syria. Ezt a kettéosztottságot gyakorlatilag a hellenisztikus korszak produktumának kell tekintenünk, mert a mai napig is meghatározó városok szerkezete és úthálózata a perzsa előzmények után itt kristályosodott ki. Az auktoroknál a két földrajzi egység keleti határait illetően egyöntetű összhang van: az Eufráteszen túli területeket nem tekintették egyik Syria részének sem, és egészen a modern Szíria létrejöttéig sosem képezte azt.¹¹⁶

Felső Syria központjainak kialakulásában elsősorban a kereskedelmi útvonalak húzódása játszotta a legfőbb szerepet. Földrajzi adottságaiból adódóan, Syria kevés a kikötésre igazán alkalmas hellyel rendelkezett. Legnagyobb és legjelentősebb kikötővárosa, egyben kereskedelmi csomópontja az északi Szeleukeia Pieria, amely Antiókhia kikötővárosa volt. A város kikötője végső formáját a római mérnököknek köszönhetően nyerte el az első században.¹¹⁷ A város birtoklásával lehetőség nyílt Antiókhia tenger felőli elzárására.

Szeleukeia Pieria számára azonban volt még egy olyan erő, amellyel fekvése miatt állandóan meg kellett küzdenie: a gyakori földrengések képesek voltak visszavetni a két város fejlődését, végső soron előidézték azok hanyatlását.¹¹⁸

A korszak másik, jelentős kikötője Laodikeia (a mai Latakia) városa volt. Nevét Szeleukosz Nikator anyjáról kapta. A város mai napig tartó virágzása, igazán a hellenisztikus korszakban indul meg.

Meg kell említenünk még Apameiát, a Tetrapolisz negyedik tagját. Ennek jelentőségét mutatja, hogy a királyi hadsereg központját is ide helyezték,¹¹⁹ valamint Syria négy satrapiájának¹²⁰ az egyik központjaként is funkcionált, emellett az Orontész folyó völgyét is felügyelte. Biztonságát tovább fokozta, hogy mint közigazgatási központ, minden irányból városokkal volt körülvéve. Így ahhoz, hogy ostrom alá vehessék, előbb az inváziós seregnek el kellett foglalnia minimum egyet a környező városok közül.

Ez a sajátságos védelmi struktúra híven mutatja, hogy a Felső Syriát uraló dinasztia a fenyegető veszélyt elsősorban dél felől várta. Később a lappangó belső feszültségek előretörésével számoltak, a keleti, Irán felől érkező fenyegetéssel azonban a kialakítás során nem.

A történeti Tetrapolisztól még szintén a tengerparti sávban, délebbre található Aradosz városa. Az egyetlen, amely előkelő pozícióját ügyes politikával mindvégig meg tudta őrizni.¹²¹

¹¹⁶ Lényegében bizonyos megszakításokkal 1920-tól.

¹¹⁷ Jürgen D. Garbrecht – Guenther K. H. Garbrecht: *Sedimentation of Harbors and Counter-Measures in the Greek and Roman Era in Water Resources and Environmental History* (szerk.: Jerry R. Rogers-Glen Owen Brown) American Society of Civil Engineers Salt Lake City, 2004. 12–19 old.

¹¹⁸ Legsúlyosabb földrengések az alábbiak voltak: Kr.e. 148 (Malal.:8.207-208), Kr.u. 35 (Malal.10.,244) 115:(Cass. Dio. 58.25) 526, (Procop 2.14.6)

¹¹⁹ Strabon: 16.10

¹²⁰ Strabon: 16.10

¹²¹ John Grainger: i.m. 144–148. old.

A makedónok által meghódított tartományba betelepített nagy létszámú idegen görögök és más népek, kezdetben nem okoztak etnikai jellegű feszültséget. Akkoriban ugyanis Syria meglehetősen gyéren lakott volt, és nagyobb városok hiányában a terület szinte teljesen agrárius jeleget mutatott. Ez annak a ténynek volt köszönhető, hogy a korábbi perzsa uralom kitűzött céljai között az urbanizáció támogatása nem szerepelt.¹²² Ez nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem léteztek városok, csak a méretük és elszórtságuk miatt túl nagy jelentőségük nem volt, illetve az átalakításoknak köszönhetően a korábbi szerepük megváltozott. Annak ellenére, hogy a terület meghódításakor a mezőgazdaság dominált, Syria földterületének egészét nézve elmondható, hogy a földművelést a klimatikus viszonyokból kifolyólag csak korlátozottan lehetett folytatni.

1. ábra

Civilizációs határvonalak Syria kapcsán

(A Google Maps <https://maps.google.com/> alapján szerkesztette: Tóth László)

(Jelmagyarázat: piros – domináns civilizáció görög, kék – domináns civilizáció keleti, zöld – vegyes civilizáció, nincs egyértelmű domináns)

Syria nyugati területeit egyértelműen a görög civilizáció által dominált területnek kell tekintenünk, míg az északi részét vegyesnek. A térség számos keleti kultusz központja, amit némiképp ellensúlyoznak a görög katonai telepések, és a katonai támaszpontok az Eufrátesz mentén (l. 1. ábra). A történeti felső Syria északi határai, az Amanusz-hegységnél és a Szír kapuknál húzódtak.

¹²² John Grainger: i.m. 28–30. old.

Syria legjelentősebb városának a jelentős termékeny területtel is rendelkező Beroea (mai nevén Aleppó) számított.¹²³ A város fekvése igen kedvező volt, mivel az Antiókhia irányuló egyik legfontosabb kereskedelmi útvonal is keresztülhaladt rajta, valamint egyéb földrajzi adottságai a város befolyása alá tartozó területeket alkalmassá tették a földművelésre. 25 kilométerre fekszik tőle nyugatra a rézben gazdag Chalkis,¹²⁴ amit folyón is meg lehetett közelíteni. Beroea zavartalan fejlődését megkönnyítette, hogy a város távol fekszik a forrongó körzetektől, és a háborús pusztítások gyakorlatilag teljesen elkerülték. A legfőbb fenyegetés gyakorlatilag egyedül az, hogy a kelet-anatóliai törésvonal mentén fekszik, amely zóna meglehetősen ki van téve a gyakori földrengéseknek.

A történeti Syria északkeleti részének természetes határa az Eufrátesz-folyó volt. A térség akkori nevén Kurhestiché stratégiai szempontból legjelentősebb városa Szeleukeia Zeugma volt.¹²⁵ Szeleukeia Zeugma (Zeugma-híd) az Eufrátesz folyón való átkelés ellenőrzését látta el. Később, Antiokhosz Szidetész balsikerű keleti expedíciója után,¹²⁶ a keleti területek az Eufráteszig bezárólag végleg pártus kézre kerültek. A keleti határvédelem legfontosabb védőbástyájává lépett elő a város, míg a régióknak ugyanezen funkcióját délről Europos látta el.

A sivatagos középső és déli területeket, Damaszkusz súlyponttal keleti népelemek és civilizációk dominálják.¹²⁷ Damaszkusz déli irányú orientációját jól mutatja, hogy a Decapolisz intenzívebb kapcsolatokat ápolt a mai Jordánia irányába, mint Syria nyugati területeivel.

A Szír-sivatag, azon túl, hogy fontos karavánutak vezetnek keresztül rajta, potenciális veszélyforrásnak is minősült. A sivatagban lakó különböző nomadizáló, beduin törzsek migrációja mellett ugyanis a nabateusok királysága is igyekezett Damaszkuszt és azzal együtt Koilé Syria keleti részeit meghódítani. (Erre III. Aretas uralma alatt sor is került.) Ezzel a fenyegetettséggel a perzsák is kénytelenek voltak megbirkózni,¹²⁸ azonban a probléma csak a Kr. e. I. századtól, a belháborús időszak alatt vált kezelhetetlenné.

Klimatikus viszonyok

A vizsgált korszak időjárása a mai viszonyoktól annyiban tért el, hogy a Mediterráneum ez idő tájt sokkal csapadékosabb volt,¹²⁹ és kisebb volt az elsivatagosodás mértéke, mint napjainkban. Ez kedvezett a népesség növekedésnek, ami később az arab törzsek migrációjához vezetett. Vitathatatlan, hogy az erdők területe csökkenő tendenciát mutatott, de a drasztikus állapotok csak később, a római uralom alatt kulminálódnak annyira, hogy Hadrianus császárnak meg kell tiltania a cédruserdők kivágását.¹³⁰

¹²³ Gaube, Heinz: The traditional water and Sewer System in the old city of Aleppo and its chances in the Mandatory Period in The Syrian Land: Processes of Integration and Fragmentation. (ed. Thomas Philip – Franz Steiner) Verlag Stuttgart 2008. 159–160. old.

¹²⁴ Getzel M. Cohen.: i.m. 240. old.

¹²⁵ John Grainger: i.m 133–134. old

¹²⁶ Athen.:10.439d-e, Diod.:34.16-17, App. Syr.:69b, Jus.t: 38.10.8-10, Moses: 2.2. Oros.:5.10.8, Hieron.Cron.: 1889

¹²⁷ Getzel M. Cohen i.m.: 164–166. old.

¹²⁸ F. E. Peters: Romans and Bedouin in Southern Syria. Journal of Near Eastern Studies vol 37.No. 4) 1978. 315–318. old.

¹²⁹ Arie S. Issar, Matanyag Zohar: Climate Changes and Environment and history of the Near East. Springer-Verlag, Heidelberg 2007. 201–205. old.

¹³⁰ J. Donald Hughes: The Mediterranean an Environmental History. Abc Clio, Santa Barbara, 2005. 70–71. old.

A Szíriát érő kevés csapadék eloszlása is rendkívül egyenlőtlen volt. A lehullott csapadék döntő hányada a nyugati részre, az Alavita és az Antilibanon-hegység által körülhatárolt területe koncentrálódott. A nyugati termékeny területeken kívül még a földművelésre alkalmas terület volt az Orontész és az Eufrátesz folyó mentén. Erre az öntözőrendszerek kialakítására is lehetőség adódott, amit később a rómaiak a csatornahálózat kiépítésével fejlesztettek tovább. Az öntözéses földművelés intenzív használata lehetővé tette a környezeti kihívások mérséklését, és olyan városok megerősödését, mint Emesa (mai Homsz), amely a rajta áthaladó stratégiai fontosságú közlekedési csomópontot kihasználva jelentőségének súlyát fokozatosan tudta növelni.

A vizekben gazdag területek, vonzó célpontjai voltak a fokozatos arab beszivárgásnak a sivatagos területek felől. Ezért nem véletlen, hogy az arab térhódítással egy idő után Emesa időzített bombaként fenyegette a mindenkori uralmat Felső Szíria felett.

A Szíria középső részén található hegységek láncolataitól (Ruvák, Abu Rudzsmajn, Rasíd és Bisrí) fekvő déli területeket a Szír-sivatag fedi le, míg a tőle északkeleti irányba található területek az Eufrátesz közelsége miatt termékenyek.

A Kr. e. 116–64 közötti időszak történései

A Kr. e. 116-os év a kezdete az állandósuló polgárháborúnak, amely tárgyidőszak végéig folyamatosan fennállt. A dinasztia uralma ekkora véglegesen a mai Szíriára és Észak-Libanonra korlátozódott.

Fokozatosan felszínre törtek a regionális gazdasági és társadalmi ellentétek. Szíria fekvése miatt a szomszédos kisebb államok és nagyhatalmak felismerték a lehetőséget, hogy a szemben álló felek mellé állva beavatkozzanak a térség politikájába.

A Szíriában regnáló király, VIII. Antiokhosz Grypos (Kr. e. 125–96) ellen a féltestvére IX. Antiokhosz Küzikénosz (Kr. e. 115–96) trónkövetelőként lépett fel, miután a király ellen tervezett merénylete megghiúsult.¹³¹ Antiokhosz Küzikénosz fellépését jelentősen megkönnyítette, hogy feleségül vette IV. Kleopátrát,¹³² így megszerezte annak korábbi férje és testvére, IX. Ptolemaiosz Szótér támogatását is, aki Ciprus felett uralkodott.¹³³ Az egyiptomi külpolitika Szíriával kapcsolatos hagyományos¹³⁴ intervenciók szándékán túl IX. Ptolemaioszt az is motiválta, hogy kényszerből került Ciprusra. Visszatérését tervezte Egyiptomba, de ehhez a számára ellenséges Szíriát és VIII. Antiokhoszt, aki jó kapcsolatokat ápolt riválisaival (öccsével X. Ptolemaioszal és anyjával, III. Kleopátrával), ki kellett iktatnia.

Cipruson jelentős méretű egyiptomi hadsereg és flotta állomásozott, amelynek igénybevételével Antiókha kikötővárosát blokád alá lehetett vonni, elvágvá a Földközi-tengertől.

¹³¹ Apian. Syr: 69, los. ant. lud.: 13.270-273., Just.: 39.2-10,

¹³² Apian. Syr: 69, los. ant. lud.: 13.270-273., Just.: 39.2-10,

Hieron.: Cron.1905, Euseb.: Cron. 259a.

¹³³ IX. Ptolemaiosz Szótér kényszerből kormányozta Ciprust, ugyanis anyjával, III. Kleopátrával és öccsével, XI. Ptolemaioszal rossz kapcsolatot ápolt. Emiatt anyja eltávolította a királyi udvarból.

¹³⁴ Az egyiptomi fáraók igen régi külpolitikai törekvése volt a Szíria feletti uralom megszerzése, amely egészen a bronzkorból ered. III. Thotmesz (Kr. e. 1479–1425) és II. Ramszesz fáraó (Kr. e. 1279–1213) számos hadjáratot vezetett Szíria birtoklásáért.

Antiokhosz Küzikénosz törekvéseit kezdetben siker koronázta. Dél-Syriát és Koilé Syriát tartósan sikerült az uralma hajtani,¹³⁵ majd pedig a Syria fővárosaként funkcionáló Antiokhiát is. Azonban VIII. Antiokhosz Gryposz Kr. e. 112-ben visszafoglalta Antiokhiát, majd a város háromszor is gazdát cserélt a két király között. Nyilvánvalóvá vált a szemben álló felek számára, hogy a rendelkezésükre álló erőforrásokkal¹³⁶ nem tudják egymást legyőzni. Így végül megszilárdult a status quo, Syria felosztása mellett döntöttek: az északi és nyugati területek VIII. Antiokhosz, míg a déli területek Antiokhosz Küzikénosz uralma alá kerültek Damaszkusz központtal.

Az északi királyság ura, VIII. Antiokhosz még mindig kedvezőbb pozícióban volt, mint a déli királyságé. Annak ellenére, hogy Szeleukeiához hasonlóan jelentős városok tettek szert autonómiára,¹³⁷ a királyság északi és északkeleti határai stabilizálódtak. Északon a szövetséges Kommagené királya, I. Mithridatész Kallinikosz uralkodott, akinek szövetséges státuszát mutatja, hogy a felesége Antiokhosz Gryposz lánya, VII. Laodiké volt.¹³⁸ Az Eufrátesz menti erődöknek, közvetlenül még nem kellett szembenéznie a keleti pártus veszéllyel. Ennek oka, hogy a nyomás kezdetben Osroénéra nehezedett, amely a Dzsazírán terült el. Továbbá a pártus uralkodó, II. Mithridatész számára nem Syria meghódítása volt az elsődleges szempont. Utat akart szerezni a Kaukázus térsége felé, a formálódó örmény királyság megtörésével,¹³⁹ illetve a keleti kereskedelmi útvonalakat akarta biztosítani.¹⁴⁰ A legfőbb veszélyforrást a nyugatról, a tengeri kereskedelmet veszélytető egyre jobban fokozó kalóztevékenység jelentette, de a Kilikiába kinevezett praetor Marcus Antonius Orator jelentős sikereket ért el velük szemben.

A déli királyság urának, Antiokhosz Küzikénosznak számos kihívással kellett megküzdenie, amíg féltestvére ellen háborúzott. A zsidó állam délen Johannész Hyrkánosz uralma alatt jelentősen megerősödött, és expanzívvá vált. Délen a Negev-sivatagban sikerült végleg megtörniük az edomitákat. Transzjordániában fontos pozíciókat szereztek,¹⁴¹ majd ezt követően északon megindították a hadjáratot Samaria ellen is. Ez utóbbi pedig sértette Antiokhosz Küzikénosz és szövetségese IX. Ptolemaiosz érdekeit, mivel egy dinamikusan expanzív zsidó királyságot nem akartak államaik között látni. Azon kívül, hogy a velük szövetséges szamaritánusok megsegítésére egy 6000 fős segédcsapatot küldtek ki,¹⁴² mást azonban nem tettek. Egy nagyobb katonai erőt nem lehetett anélkül elvonni, hogy ne gyengítette volna meg a hátszínét, mivel az északiak stabilabb pozíciókkal rendelkeztek, ráadásul a zsidók expanzióját a rómaiak is támogatták.

Syriának és Egyiptomnak a meggyengítése, valamint a zsidó és római kapcsolatok ez időben még kimondottan barátinak mondhatóak. A zsidók Szeleukidáktól való függetlenedéséhez maguk a rómaiak is nagymértékben hozzájárultak. Problémaként jelentkezett a Jordán- és a Szír-sivatag felőli nomádok migrációja, akik apránként egyre nagyobb befolyásra tettek szert.

¹³⁵ Just.: 39.3.4-11, Hieron.: Cron. 1905

¹³⁶ Just.: 39.3.12, Euseb.: Cron. 257d-259a

¹³⁷ OGIS 257

¹³⁸ Mark Chahin: The Kingdom of Armenia, Verlag Routledge, 2001. S. 190–191.

¹³⁹ Hakob Mandyian: Tigranes II and Rome Mazda Publishers Costa Mesa 2007. 18–20.

¹⁴⁰ Marek Jan, Olbrycht: The early reign of Mithridates II The Great in Parthia. In *Anabasis Studia Classica et Orientalia* 2010. 144–157 old.

¹⁴¹ Richard Gottheil – Meyer Kayserling: Hyrcanus, John(Johan) I. In: *Jewish Encyclopedia* vol. 6 515–517. old. 1906 <<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7972-hyrcanus-john-johan-i>> [2013-10-13]

¹⁴² Ios. ant. Iud.: 13.277-279

Már korábban is megtörtént, hogy az uralkodók és hadvezérek a zsoldoseregüket arabokkal töltötték fel.¹⁴³ A Kr. e. I. századra azonban az arab zsoldosoknak is feltűnt, hogy a zavaros viszonyok mennyire kedvezőek számukra illetve, hogy a mérleg nyelvének szerepét töltik be a szemben álló feleknél. Ez a tendencia pedig tovább fokozta az instabilitást a térségben. Visszatérve a két király párharcára, az világos, hogy külföldi támogatás és hátország nélkül egyik fél sem tudta volna fenntartani az uralmát. Az elhúzódó polgárháborúért nem csak a királyok felelősek, hanem a regionális és helyi elit is, amely mindaddig felsorakozott a király mögött, ameddig érdekeiket, céljaikat meg nem valósították. Ezt jól mutatja az a Kr. e. 96-ban történt esemény, amikor VIII. Antiókhosz meggyilkolta¹⁴⁴ az egyik minisztere Heraklion, aki kezdetben királyként is megkísérelte elfogadtatni magát. Mivel a királyi dinasztia számos tagja élt, ez a kísérlet kudarcra volt ítélve. Heraklion próbálkozásai mégsem voltak teljesen hiábavalóak: amit nem sikerült állami szinten elérnie, azt megvalósította regionálisan. Sikerült uralmát a Bereoával elfogadtatnia, és ezután Hieropoliszt is befolyásolnia.

Ahogy Grainger rámutat,¹⁴⁵ ez a frissen létrejövő új hatalmi centrum, amelyet Heraklion és az őt követő Strato és Dionysziosz idején, több mint 30 évig képes volt fennmaradni. Ellen tudott állni a Beroát megostromló királyi seregnek Kr. e. 88-ban, ami nem sikerülhetett volna a lakosság egyöntetű támogatása és a lázadókat megsegítő külföldi pártus segédc csapatok segítségével.¹⁴⁶

Antiókhosz Gryposz – kortársaihoz képest – szokatlanul hosszú ideig, 29 éven keresztül képes volt uralmát megőrizni. Inkább jó érzékű politikus, mint hadvezér volt, de a fragmentálódó királyságának a szétesését csak lassítani tudta.

A király halála egyszerre hordozta magában az észak–déli konfliktus megoldásának lehetőségét, illetve a polgárháborús állapotok további fennállását. Antiókhosz Küzikénosz a két királyság egyesítését úgy igyekezett áthidalni, hogy feleségül vette a megölt király és egyben ellenlábasa Antiókhosz Gryposz második feleségét Kleopátra Szelenét.

Észak és Dél egyesítése nem tartott sokáig, mert Antiókhosz Gryposz legidősebb fia VI. Szeleukosz Epiphanész csatában legyőzte és utána megölette a fogságba ejtett nagybátyát IX. Antiókhosz Küzikénoszt,¹⁴⁷ akinek a fia X. Antiókhosz vette át apja helyét.¹⁴⁸ Az Aradosziak támogatásával folytatta a trónért való harcot. X. Antiókhosz itt gyors sikereket ért el, még ebben az évben döntő ütközetben megverte és kiszorította VI. Szeleukoszt Syriából, akivel ezután többet nem kellett számolnia.¹⁴⁹

A győzelem ellenére a polgárháborús állapotoknak még mindig nem lehetett vége, ugyanis annak megszüntetése nem állt a külföldi államok érdekében. Apjának, Antiókhosz Küzikénosznak, korábbi szövetségese, IX. Ptolemaiosz segédc csapatokkal elküldte Syria déli részére Antiókhosz Gryposz harmadik fiát, III. Demetriuszt, aki az egyiptomi csapatok segítségével elfoglalta Damaszkuszt.¹⁵⁰ Antiókhosz Gryposz fiai legidősebb testvérük kudarcra után levonták a következtetést, hogy erejüket megosztva nem képesek a fővárost és a gazdag nyugati területeket

¹⁴³ lásd. Raphiai (Pol.:V.65, V.79-87) és magnesiai csata (App. Syr.: 7, Tit. Liv.: XXXVII. 39-45 és Chalkis és Beroea ostroma Diod.: 33.4 illetve Ios. ant. Iud.: 13.14.3

¹⁴⁴ Athen 4.153b, Ios. ant. Iud. 13.365, Trog. Pol. 39-40., Euseb. Chron. 259b

¹⁴⁵ John Grainger i.m. 173–174. old.

¹⁴⁶ John Grainger i.m. 174–175. old

¹⁴⁷ Ios. ant. Iud.: 13.366, App. Syr. 69b, Trog. Pol. 40, Hieron. Chron. 1923, Euseb. Chron. 259c-d,

¹⁴⁸ Ios. ant. Iud.: 13.367

¹⁴⁹ Ios. ant. Iud.: 13.368, Euseb. Chron. 259d,

¹⁵⁰ Ios. ant. Iud.: 13.370

ellenőrzése alatt tartó X. Antiókhoszt legyőzni, ezért igyekeztek összevont erőkkkel támadást indítani.

Kr. e. 94-ben XI. Antiókhosz öccsével, I. Philiposszal támadást indított Antiókhia ellen.¹⁵¹ Az offenzívát X. Antiókhosz visszaverte és Orontésznél döntő csapást mért az inváziós seregre. A menekülő sereg egyik fővezére, XI. Antiókhosz Epiphanész belefulladt az Orontész folyóba.

X. Antiókhosz uralkodásának második fele és vége rendkívül homályos, azonban tény, hogy a király a pártus betörés során vívott csatában vesztette életét.¹⁵² Hoover X. Antiókhosz uralmának végét és a pártusok elleni csatában való halálát Kr. e. 88/89-re datálja.¹⁵³ Az bizonyos, hogy a pártus király, II. Mithridatész egyre agresszívabb külpolitikát folytatott,¹⁵⁴ és uralmának a vége felé beavatkozott a nyugati területek életébe. Az általa használt nagykirályi titulus¹⁵⁵ mutatja, hogy magát egyértelműen a perzsa birodalom örökösének tartotta. Viszont a pártus támadásnak uralma végén kellett megtörténnie, mert más király nem lett volna képes beavatkozni Szíriába. II. Mithridatész Kr. e. 88-ban bekövetkezett halálával a pártus birodalom átmenetileg polgárháborús periódusba süllyedt.

X. Antiókhosz halálával úgy tűnt, hogy a kaotikus szíriai viszonyok ismét rendeződtek. A külvilág sem avatkozott bele Szíria belügyeibe, mert ebben a periódusban mindegyik nagyobb hatalom le volt kötve. A rómaiak nyugaton Sertoriusszal, míg keleten a pontuszi király, VI. Mithridatész Eupátor ellen vívták az elhúzódó háborúikat.¹⁵⁶ Egyiptomban a dinasztikus válság miatt szintén polgárháborús állapotok uralkodtak, az északi szomszéd II. Tigranész örmény birodalma pedig hadban állt¹⁵⁷ a polgárháborúval és a szkíták által fenyegetett Pártus birodalommal szemben.

Szíria déli szomszédja, a Hasmoneus királyság uralkodója, Alexandrosz Jannaiosz (Kr. e. 103–76) nem tétlenkedett, hanem szinte minden alkalmat kihasználta, hogy a zsidó királyság határait növelje. A királyság tengeri kijáratát mind déli, mind északnyugati irányban megszerezte. Északi irányban a zsidó királyság befolyási övezete gyakorlatilag elérte Koilé Szíria határát. Emiatt, és a hagyományosan régi és mély szeleukida–zsidó ellentét miatt III. Demetriusz beleavatkozott zsidó királyság belügyeibe. Az ott eszkalálódó polgárháborúban a központi hatalom ellen lázadó zsidó felkelők mellé állt, és döntő csatát nyert Alexandrosz Jannaiossal szemben.¹⁵⁸ Győzelmét kihasználni nem tudta, mert a lakosság a térnyerését később semmilyen formában sem tolerálta, ezért a hadjárat feladása mellett döntött.

Amint látjuk tehát a nemzetközi viszonyok most először statikusak voltak ahhoz, hogy alkalom legyen a Szíria területén zajló belső dinasztikus és regionális konfliktusok felszámolására. Azonban az uralkodó elit nem tudott élni a lehetőséggel. I. Philiposz Philadelphos két testvérével, III. Demetriusszal és XII. Antiókhossal addig meg tudott egyezni, amíg az ellenség X. Antiókhosz közös volt. De a diadém

¹⁵¹ Ios. ant. lud.: 13.369, Trog. Pol 40, Euseb. Crhon 261b.

¹⁵² Ios. ant. lud.: 13.371, App. Syr 70a

¹⁵³ Oliver Hoover: 'Revised Chronology for the Late Seleucids at Antioch (121/0-64 BC)'. In: Historia 65/3 2007 280–301. old.

¹⁵⁴ Plut. Sul. 5

¹⁵⁵ E. R. Bevan: Antiochus III and his title „Great king” The Journal of Hellenic Studies, Vol. 20 1900 26–30.

¹⁵⁶ Erősen vitatott, hogy három (Kr. e. 88–84, 83–81 és 75–63) háború lett volna, újabban egy elhúzódó háborús konfliktusról beszélnek bővebben. (I. Matyszak releváns művét)

¹⁵⁷ Hakob Manandyan: i.m. 36–43. old.

¹⁵⁸ Ios. ant. lud.: 13.376-8

kérdése már összetettebb: az életkor alapján Philiposznak kellett volna uralkodnia, de a fiatalabb testvére, III. Demetriusz ezt nem fogadta el, és háborút indított ellene.¹⁵⁹ Egy 10 ezres sereggel bátyja a szövetségese, Beroea ellen vonult. I. Philiposz nem rendelkezett megfelelő haderővel, ezért pártus és arab segédcsapatokra szorult, akik legyőzték és magukkal hurcolták III. Demetriuszt.¹⁶⁰

Josephus Flavius megjegyzi, hogy az antiókhiai foglyokat szabadon engedték. Ebből arra következtethetünk, hogy a pártus és arab segédcsapatok vezetői részéről ez egyértelmű figyelmeztetés volt a főváros lakosai számára. I. Philiposznak ez óriási presztízsvesztést jelentett, mivel uralkodóként nem volt képes megvédeni önmagát és az alattvalóit. Ráadásul legkisebb testvére, XII. Antiókhosz is tőle függetlenül uralkodott változatlanul Damaszkuszban.

I. Philiposz felismerte azt, hogy a királyi uralom milyen gyenge lábakon állt, ezért igyekezett lehetőség szerint nem konfrontálódni a nála erősebb szomszédokkal, és került minden kockázatos vállalkozást. Másrészről erősen tartott mostohaanyjának, V. Kleopátra Szelene és annak két fia visszatérésétől.¹⁶¹ A testvéréről, XII. Antiókhosztól ez a fajta óvatosság nem volt elmondható, ő ugyanis háborút kezdeményezett a nabateusok ellen, és életét vesztette egy expedíció során Kr. e. 84-ben.¹⁶² Damaszkusz pedig Koilé Syria urának, Ptolemaiosznak a fennhatósága alá került Damaszkusz vezetőinek döntése alapján.¹⁶³ ezzel tovább fokozva a fragmentációt.

A Dekapolisz¹⁶⁴ fele, továbbá Koilé Syria kikötővárosaival való jó kapcsolat a kereskedelem szempontjából nélkülözhetlen. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy Damaszkusz és a Tetropolisz között addigra már Emesa (a mai Homsz), mint hatalmi centrum körvonalazódott. Az uralom kiterjedt az Orontész völgyének kezdetben középső, majd déli részéig.¹⁶⁵ Karavánutak és szárazföldi útvonalak ellenőrzésének a megszerzésével képest volt Damaszkuszt teljesen elszigetelni az északi területektől, és megnehezíteni a kijutását a Földközi-tengerhez.

I. Philiposz uralma mindenféleképpen kudarc volt, így nem meglepő hogy halála után az örmény uralkodó, II. Tigranész igyekezett elfoglalni Syriát.

II. Tigranész Syriába való megérkezéséről és uralmának elfogadtatásáról meglehetősen ellentmondásosan írnak a források. A két kép között jelentős különbségek vannak: míg Justinos békés és a társadalom által legitim hatalomváltásról beszél, addig a többi forrás a hódító és erőszakos jelleget emeli ki.¹⁶⁶ Strabon még görög lakosok deportálását is említi.¹⁶⁷ Hakob Manandian gazdasági szükségszerűséggel magyarázza,¹⁶⁸ hogy az antiókhiai polgárok választása szükségszerű, és racionális döntés volt Tigranész „meghívása” is, mivel szükség volt a mezopotámiai nagyvárosokkal, a birodalom korábbi magterületével való gazdasági kapcsolatokra és a keleti karaván utak zavartalan működésére. Azzal

¹⁵⁹ Ios. ant. lud.: 13.384-86

¹⁶⁰ Ios. ant. lud.: 13.384-86

¹⁶¹ Kleopátra Szelene a római uralom alatt álló Kilikiába távozott.

¹⁶² Ios. ant. lud.: 13.391

¹⁶³ A tengerhez való zavartalan kijutást valahogy biztosítani kellett, és Koilé Syria északi részét birtokló Ptolemaiosz erős pozíciókkal rendelkezett.

¹⁶⁴ A Dekapolisz tagjai mindig tisztelettel tekintettek a közülük legnagyobb Damaszkuszra, amelyet sokkal erősebb szálak fűzték a városok szövetségéhez, mint a Syriában található Tetra- és Tripoliszhoz.

¹⁶⁵ Warwick Ball: Rome in the East Routledge. Francis&Taylor, 2002. 33–35. old.

¹⁶⁶ Just.: 40.1-3

¹⁶⁷ Strabon: 5.12.

¹⁶⁸ Hakob Manandian: i.m. 38–40 old.

igyekszik még érvelni, hogy Róma elfogadta Tigranész hódítását, mert Sulla és VI. Mithridatész Eupátor megállapodott Pontusz és Róma közti békéről.¹⁶⁹

Ez az álláspont korrekcióra szorul, mert, ahogy Matyszak rámutat,¹⁷⁰ ezt a szóbeli megállapodást a római szenátus sosem ratifikálta, így ebből kifolyólag nem tarthatjuk érvényesnek, hanem egyfajta ideiglenes fegyverszünetként működött. Másrészt erősen kérdéses, hogy a nagykirályi titulust használó despotikus II. Tigranészt mennyire fogadták azon városok és hatalmi centrumok, melyek mindvégig tendenciaszerűen igyekeztek függetlenedni a központi hatalomtól.

II. Tigranész uralmának bizonytalanságát mutatja, hogy Kr. e. 69-ben megölette I. Kleopátra Szelenét,¹⁷¹ aki részt vett az örmények elleni ellenállás megszervezésében, de aki, még mielőtt fogságba esett volna két fiát, Antiókhoszt és Szeleukoszt Rómába küldte segítségért. A római szenátus előtt igyekezett beleszólni az egyiptomi külpolitikába: a kialakult dinasztikus krízisben szeretne volna valamelyik fiának az egyiptomi trónt megszerezni.¹⁷² Mivel saját erőből az uralkodó dinasztia már nem volt képes a széttöredezett Syriát egyesíteni, ezért megpróbálta az egyiptomi erőforrások megszerzésével azt a régi elvet érvényre juttatni, hogy Syriának és Egyiptomnak egy államban kell egyesülnie.

Azt, hogy a regionális szembenállás jelentős tényezőnek számított a királyság összeomlásában, jól mutatja az a tény, hogy a rivális Antiókhosz Gryposz halála (Kr. e. 96) után a dinasztia két ága helyet cserélve képes volt a háborús állapotot fenntartani egymással, ami helyi támogatása nélkül kivitelezetlen lett volna. További hatalmi centrumok is létrejöttek, amelyek a rómaiak érkezéséig függetlenségüket meg tudták őrizni. A szomszédos államok is igyekeztek kitölteni a hatalmi vákuumot: észak felől Armenia, keleti irányból a pártusok, délről pedig a Hasmóneus királyság egészen a Golán-fennsíkig terjesztette ki határait.¹⁷³

A fragmentálódást, ahogy David Engels rámutat,¹⁷⁴ jelentősen determinálta a keleti társadalomfejlődés, amelyet a mindenkorai politikai elit befolyásolni nem tudott, és az monarchiáktól függetlenül zajlott. Ide vehetjük még a migráció kérdését, mivel az tovább mélyítette a párhuzamos társadalmaknak kialakulását, az eltérő társadalmi fejlettségű és életkörülményű arabok érkezésével.

Az arabok, kihasználva az uralkodó kaotikus viszonyokat, hamar kiépítették saját hatalmi centrumaikat, amelyek rendre egybe estek a főbb közlekedési csomópontokkal. Ezek közül az egyik legfontosabb Emesa létrejött volt, amely a tengerparti sáv és Damaszkusz közé ékelődve elvágt a egymástól a két régiót.

A kulturális és etnikai szétagoltságot mutatják a hellenisztikus uralkodók által vert érmék. Annak ellenére, hogy ezen háborús időszakok igen hosszan elhúzódtak és a római külpolitika mindig is szemmel tartotta a Szeleukidákat, a rómaiak gyakorlatilag csak a küzdelmek legvégén avatkoztak be, amikor a pontuszi király, VI. Mithridatész Eupátor ellen vívott harcok következményeként Syria is hadszíntérre vált.¹⁷⁵

Az északról érkező örmény expanzió Syria meghódításával felborította az egyensúlyt a Kelet-Mediteráneumban. Ennek az intervenciónak az egyik

¹⁶⁹ Hakob Manandian: i.m. 32–34 old.

¹⁷⁰ Philip Matyszak: Mithridates the Great: Rome's Indomitable Enemy. Pen&Sword, 2010. 89–97. old.

¹⁷¹ Jos. ant. lud.: 13.420, Strabon: 16.2.3

¹⁷² Cic. in Ver. II 4.61–68

¹⁷³ Aaron Klein: The Late Great State of Israel. WND Books Los Angeles 2009. 158–159. old.

¹⁷⁴ David Engels: MiddleEastern "Feudalism" and Seleucid Dissolution in Seleucid Dissolution. The Sinking of the Anchor (ed Kyle Erickson–Giliam Ramsey) Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 2011.

¹⁷⁵ Az örmény uralkodó II. Nagy Tigranés Kr.e. 83 meghódítja Syriát lásd App.Syr. 48, 69, App.Mith 106.

legérdekesebb mozzanata az volt, amikor a rómaiak és pártusok egyfajta demarkációs vonalban állapodtak meg egymással az Eufrátesz mentén.¹⁷⁶ Az Eufrátesz természetes határvédelmi szerepén túl sokkal nagyobb szerepe volt annak, hogy egyik fél sem akarta a külső fenyegetés és a polgárháború miatt megkockáztatni az összecsapást.¹⁷⁷

A kérdésnek az ilyen rendezését természetesen a Római Köztársaság nem támogatta, hiszen keleti politikájának egyik változatlan eleme Syria és Egyiptom egyesülésének a megakadályozása. Az esetleges unió felborította volna a kialakult törékeny egyensúlyt a Kelet-Mediterráneumban.¹⁷⁸

II. Tigranész úgy tekintett Syriára, mint egyfajta ugródeszkára, amelynek¹⁷⁹ végső célja Egyiptom meghódítása volt. Másrészt az itt található hellenisztikus városokat, és erőforrásokat igyekezett felhasználni saját birodalmának megerősítéséhez.

A megoldást végül az örmények kivonulására hozta el. Lucius Licinius Lucullus sikeres hadjáratot vezetett Armeniába,¹⁸⁰ és hogy Tigranész mentse a birodalmát, Syria feladása mellett döntött. Ezzel az örmény sereg kivonult a térségből. Ezt követően ismét megindult a vetélkedés a dinasztia tagjai között Syria birtoklásáért, s ismét felszínre törtek a regionális érdekellentétek a hercegek és támogatóik között.

XIII. Antiókhosz Kr. e. 69-ben¹⁸¹ Lucullus kliens királynak ismerte el, akit a római szenátus támogatott. A helyzet azonban megváltozott, amikor Lucullust hazarendelték, és Pompeius Magnus váltotta fel őt. Pompeius és Lucullus kapcsolata meglehetősen rossz volt, és az nem volt elvárható, hogy Lucullus által királyként elismert XIII. Antiókhosz, mint egyfajta bizalmi ember a helyén maradjon.¹⁸² Greinger leírását alapul véve azonban nem számított teljesen esélytelennek Syriában, mert a Tetropolis egyik tagjának, Szeleikeiának a támogatását bírta.¹⁸³ Az ellenlábását II. Philiposzt viszont sokkal inkább támogatták az arabok, különösen Aziz¹⁸⁴ és Emesa papkirálya Sampsiricemus. Ugyanez a kör támogatta II. Philiposzt is XIII. Antiókhosz ellenében.

Érdekes tendencia, hogy amíg II. Philiposz mögött inkább az arab befolyás alatt álló hatalmi központok sorakoznak fel, addig XIII. Antiókhosz leginkább a hagyományosan királyhű városokra számíthatott. A támogatás azonban mindig saját és regionális érdekből történt, és nem a királyhoz való feltétlen hűségből, vagy egyéb emocionális kötelékből fakadóan.

A felállás egyből megváltozott, amikor a rómaiak tűntek fel az adományozó szerepében és a regionális függetlenedési igényeket eszközként használták, hogy céljukat elérjék. Ez világosan látszik, amikor is Samsiciremus megölette XIII.

¹⁷⁶ Plut. Sul. 5

¹⁷⁷ A rómaiaknál Sulla Marius pártja küzdött a hatalomért, a másik oldalon a pártus uralkodó családban kiobbant trónviszály nyomta rá a bélyegét a kapcsolatokra.

¹⁷⁸ Ezt a kérdést Róma kiemelt fontossággal kezelte, megakadályozta Egyiptom felosztását korábban a makedónok és a Szeleukidák között, de Antiokhosz Epiphanészt kétszer is visszavonulásra kényszerítette.

¹⁷⁹ Jos. ant. lud.: 13.419

¹⁸⁰ Plut. Luc.: 26,3-27,4, App.Mith.: 85a-b, DioCass: 361b2

¹⁸¹ Downey, Glanville: The Occupation of Syria by the Romans. Transactions and Proceedings of the American Philological Association Vol 82 1951. 149–151. old.

¹⁸² A római politikai életet a kliens patrónus viszony alapjaiban meghatározta, másrészt Lucullus jó kapcsolatot ápolt a térségből származó filozófusokkal.

¹⁸³ John Grainger: i.m. 194–195.

¹⁸⁴ John Grainger: i.m. 189–194.

Antiókhoszt, hogy Pompeius kedvébe járjon,¹⁸⁵ vagy amikor Gabinus megölette az Egyiptomban házasodni készülő II. Philiposz Philoromanust.¹⁸⁶ Nem azért kellett a Szeleukida dinasztiának pusztulnia, mert megrögzött Róma-ellenes politikát képviseltek volna (Tigranész, Mithridatesz dinasztiája tovább uralkodhatott), hanem azért, mert amíg egy szeleukida herceg is életben van, Egyiptom birtoklására mindig is lett volna jogalapjuk. Másrészt a nagy, gazdag városok mindig is vonzóak bizonyultak a rómaiak számára. Egy bukott állam esetén pedig nem kellett ellenállással számolni.

A Syriával kapcsolatos rendezési törekvések

A Syriával kapcsolatos első rendezés Pompeius Magnus nevéhez köthető, aki az arabok segítségével XIII. Antiókhosz szeleukida uralkodót megölette,¹⁸⁷ Syriát, Koilé Syriát és Phoeniciát római provinciává tette. Ami szembeutó tendencia, a nyugati hódításokkal ellentétben, hogy itt, a helyi viszonyoknak megfelelően, a rómaiak egy decentralizált modell mellett döntöttek, és a helyi hatalmaságokat addig a helyükön hagyták, amíg hűségesek a rómaiakhoz. Ez részben a hagyományos patrónus-kliens viszonyból eredt, illetve a polgárháborús állapotok miatt, a római légiókra máshol nagyobb szükség volt. Ugyanakkor a civilizációs eltéréseket is igyekeztek figyelembe venni, a tengerparti görög dominanciájú nagyvárosok „függetlenségének garanciájával”, míg a keleti népeknél és az arabok esetében ideálisabb volt a fejedelmekre támaszkodni a törzsi keretek között élők miatt. Azonban amíg a légiók Pompeius rendelkezésére álltak, a tér átalakítása, lassan de biztosan megkezdődött.

Syria vonatkozásában ennek az egyik leglátványosabb eleme az volt, hogy Pompeius az Apameia erődjét leromboltatta, ami korábban a Szeleukidák alatt a Syriában állomásozó hadsereg mindenkor központja volt.¹⁸⁸ Ugyan később újraépítették a város erődtényét, de jelentőségét jól mutatja, hogy Caecilius Bassus lázadásakor három évig ellen tudott állni, és az Syriában állomásozó helyőrségek nem tudták elfoglalni.¹⁸⁹ Ezzel a mozzanattal, gyakorlatilag Tetrapolist, mint régiót sikerült sakkban tartania, illetve nem sokkal ezután a Beroeát uraló helyi görög dinasztia uralmát is felszámolták.

Az átalakítások Syria kapcsán a rendkívüli állapotok miatt a Köztársaság utolsó évtizedeiben lassan haladtak és a római tartományi vezetők sem rendelkeztek megfelelő erővel. Ezt jól mutatja Aulus Gabinius kormányzása, akinek legfőbb célkitűzése a status quo, vagyis a szétagoltság megőrzése volt, és a rómainál eltérő érdekek érvényesülésének a meggátolása. Ennek fényében, ha kellett, akkor beavatkozott az Egyiptomban regnáló Ptolemaiosz dinasztia, illetve a Hasmóneus dinasztia belső ügyeibe, vagy a rendelkezésére álló két légiójával erődemonstrációt tartott az Eufrátesz mentén.¹⁹⁰

A pacifikálás nehézségeit jól mutatják, hogy a magas római adók miatt zavargások voltak a lakosság körében.¹⁹¹ A carrhaei csatavesztés és a kibontakozó polgárháború gyakorlatilag megakasztotta a frissen meghódított területek

¹⁸⁵ Diod.: 401a

¹⁸⁶ Diod.: 401 a-b, Cass. Dio.: 36.17

¹⁸⁷ Diod. 40.1.

¹⁸⁸ Joseph. Ant. 14.3.

¹⁸⁹ App.Civ Cassius Dio. 47.27.

¹⁹⁰ Kevin Butcher: Roman Syria and the Near East. The J. Paul Getty Museum, New York, 2003. 35–37. old.

¹⁹¹ Kevin Butcher: i.m. 35–37. old.

integrációját. Az, hogy a pártusok nem használták ki a győzelmüket, az részben amiatt volt, hogy győztes hadvezérüket Surenát a pártus király hatalmának biztosítása érdekében megölték,¹⁹² illetve Crassus seregének maradékával Caius Cassius Longinusnak sikerült megvédenie Syriát.¹⁹³

A pártus ellentámadásról nagyon törekes információ áll rendelkezésre. Annyit rekonstruálhatunk, hogy a döntő mozzanata Antigoniai ütközet volt, ahol Cassius le tudta győzni a pártusok seregét, amely megfelelő tartalékok és biztosítás nélkül túlságosan előrenyomult. Bizonyos, hogy a pártusok nem a teljes haderejüket vetették be, mert seregük egy része Armeniában állomásozott.¹⁹⁴

Ezt a pártus hadjáratot azért is kell kulcsfontosságúnak minősítenünk, mert megmutatta, hogy Syriát nem lehet egy döntő ütközetre alapozott hadjáratral elfoglalni, hanem több fázisban lehet csak, a szétagoltsága miatt. A tengerparti sáv felől a rómaiak gyakorlatilag korlátlanul juthattak az utánpótláshoz, valamint a tengerparti sáv által lakott görög városok is a rómaiak felé tekintettek.

A következő pártus invázióra a második triumvirátus alatt, Kr. e. 40-ben kerül sor.¹⁹⁵ A pártusok ezúttal Quintus Labienusra támaszkodtak, a hozzá hű római helyőrségek átállása miatt az inváziós sereg gyorsabban tört előre, logisztikai problémái sem akadtak. A jelentős erőfölény miatt, könnyen legyőzték Decidius Saxát. Ezt követően az inváziós pártus sereg kettévált és Tyrust leszámítva mindkét Syriát, valamint Phoeniciát és Palesztinát, valamint Ciliciát sikerült az uralmuk alá hajtaniuk.¹⁹⁶

A pártus siker rövid életűnek bizonyult, mert Ventidius Bassusnak két gyors hadjáratban sikerült az inváziós seregeket a kilikkai kapunál, illetve később, a Gindarus hegynél megsemmisítenie. A gyors római győzelmek részben a Ventidius által alkalmazott taktikai újításoknak,¹⁹⁷ másrészt a helyismeretnek és annak volt köszönhető, hogy a pártus lovasságot sikerült semlegesíteni azáltal, hogy a számára kedvezőtlen terepviszonyok mellett kellett felvennie a harcot.

Ennek a pártus háborúnak a tartományszervezésben és a tér átalakításában is szerepe volt. Ha a későbbiekben megnézzük a római légiók, segédcsapatok elhelyezését, akkor azt tapasztaljuk, hogy az elhelyezésnél figyelembe vették a terepviszonyokat, hogy könnyen elérhetőek legyenek azok helyek, amelyekkel adott esetben ki lehet egyenlíteni a pártus lovassággal szembeni hátrányokat. Ezért nem véletlen, hogy a Syriában állomásozó haderő jelentős hányada az északi területeken vagy a hegyvidék közelében helyezkedett el (l. 2. ábra).¹⁹⁸ További tényezőnek kell tekintenünk a logisztikai szempontokat. Az utánpótlás legfőbb útvonala még mindig tengerről érkezett, ezért nem véletlen, hogy a nyugati tengerparti sáv védelme céljából Raphanea városát megerősítették és ott légiókat állomásoztattak.¹⁹⁹

¹⁹² Plut. Crass. 33

¹⁹³ Dio. Cass. 40.28, Plut. Crass. 19.4. App. BCiv. 4.59.

¹⁹⁴ Plut. Crass. 33

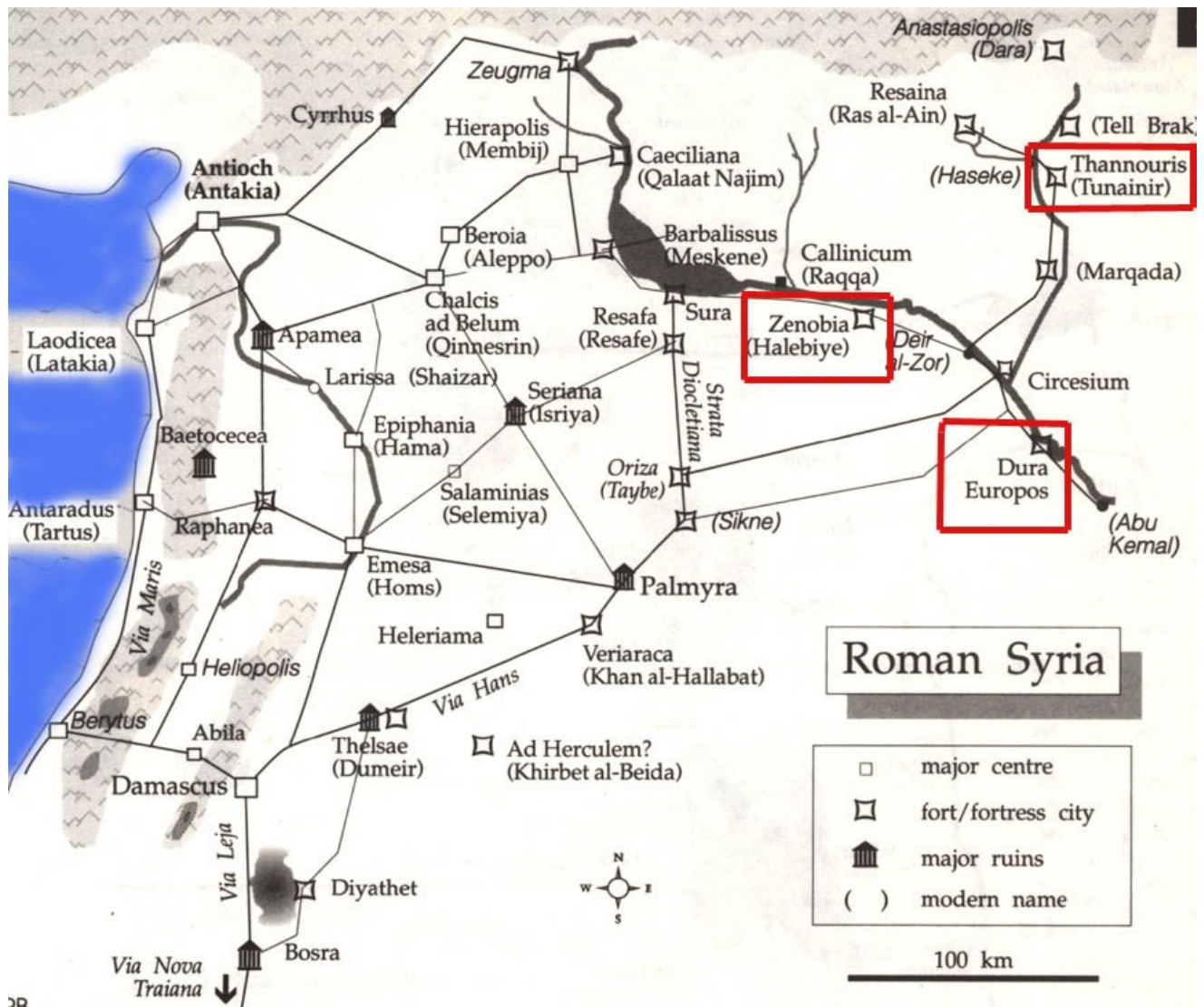
¹⁹⁵ Dio. Cass. 48.39

¹⁹⁶ Dio. Cass. 38.39.

¹⁹⁷ Megnövelt tűzerő mellett a váratlan ellentámadások összehangolása az ellenség számára kedvezőtlen terepen.

¹⁹⁸ Az északi területek, az Eufrátesz biztosításán túl egyúttal Armenia felől is védték Syriát.

¹⁹⁹ Nigel Pollard: Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria. University of Michigan, 40–43. old.

2. ábra

A római erődítések elhelyezkedése

(Forrás: Michael J. Fuller, St. Louis Community College

<http://users.stlcc.edu/mfuller/dura/RomanSyriaMap.jpg> Letöltve: 2016. 05. 11. 17:24)

Másrészről pedig a pártus csapatok gyors sikere ismételt megmutatta: annak ellenére, hogy Kr.e. 64 óta a rómaiak magukénak tudták Syria tartományt, a viszonyok még mindig rendkívül törekenyek voltak.

Itt érdemes megemlíteni azt, hogy a népesség heterogén alkotóelemei különböző fejlettségi fokon álltak, egyszerűen nem lehetett egységesen kormányozni. Ez volt az oka annak, hogy a törzsi szinten élő araboknak a stratégiai fontosságú Emesa térségében még igen sokáig megmaradtak²⁰⁰ a saját fejedelmek. A biztonság miatt Emesát gyakorlatilag körbevették a római erődök, ahol jelentős számú helyőrség állomásozott.

A rómaiak korábban is rendszer-specifikusan alkalmaztak betelepítéseket az ellenséges területekre, ahol hálózatszerűen helyezkedtek el coloniák és támaszpontok. Syria sajátossága miatt ez a koncepció csak korlátozottan tudott érvényesülni, mert a szétagolt régiók és a civilizációs határok másfajta politikát

²⁰⁰ A téma kapcsán I. Warwick Ball: Rome in the East. Routledge, 2003. 33–47. old

igényeltek. Ez az eltérő környezet a mindenkor római vezetésnek kihívást jelentett, a keleten fekvő szokatlanul nagyméretű városok, és velük járó keleti életmód a katonák teljesítményét negatívan befolyásolta.²⁰¹

Az etnikai sokszínűséget a széttagoltságot erősítő tényezőnek kell tekintenünk. A feliratok tanúsága alapján tudjuk, hogy a római hadsereg tagjai és a szír lakosság között kitapinthatóan jelen volt egy bizonyos mértékű feszültség,²⁰² amelyet a korábbi hellenizmus sem tudott áthidalni. Amikor a pártusok Pacorus és Quintus Labienus vezetése alatt sikeresen elfoglalták Syriát, azt a keleti lakosság megnyerése nélkül nem sikerült volna ilyen gyorsan végrehajtani.

* * *

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az ókori Syria területén, a földrajzi tagoltságából fakadóan, a régiók alapjaiban különböznek el egymástól. Egységes és statikus Syriáról már csak antik auktorok leírása alapján sem beszélhetünk. Abban a pillanatban, amint az egységet garantáló és fenntartó katonai erő megrendült, felszínre tört a regionális szembenállás.

Az elkülönülést tovább erősítette a régiók eltérő gazdasági orientációja és a civilizációs határvonalak elmélyülése, valamint a térség kapu helyzetéből fakadóan a mindenkor szomszédos államalakulatok állandó expanzív törekvései.

Az említett tényezők nemcsak az ókorban jelentettek komoly kihívást: évszázadokat túlélve a mai napig is kitapinthatóan jelen vannak és alapjaiban befolyásolják a térség sorsának alakulását.

A geostratégiai adottságok mindig is állandóságot képeznek a törékeny közel-keleti viszonyok között. Így a régió történelmének (még ókori távlatbeli) ismerete is segíti a mai Szíriában zajló sokszor párhuzamosságot mutató folyamatok megértését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bevan, E. R.: Antiochus III and his title „Great king” The Journal of Hellenic Studies, Vol. 20 1900
- Butcher, Kevin: Roman Syria and the Near East. The J. Paul Getty Museum, New York 2003
- Chahin, Mark: The Kingdom of Armenia. Verlag Routledge, 2001
- Downey, Glanville: The Occupation of Syria by the Romans. Transactions and Proceedings of the American Philological Association Vol 82 1951
- Ehling Kay Untersuchungen zur Geschichte der spätere Seleukiden (164–63 v. Chr.). Historia Einzelschriften 196. Stuttgart, 2008
- Engels, David: Middle Eastern "Feudalism" and Seleucid Dissolution. In Seleucid Dissolution The Sinking of the Anchor (ed Kyle Erickson–Giliam Ramsey), Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 2011
- Garbrecht Jürgen D. – Guenther K. H. Garbrecht: Sedimentation of Harbors and Counter-Measures in the Greek and Roman Era in Water Resources and Environmental History. (szerk.: Jerry R. Rogers – Glen Owen Brown) American Society of Civil Engineers, Salt Lake City, 2004

²⁰¹ Everet Wheeler: The laxity of the Syrian legions. In: The Roman Army in the East. Journal of Roman Archaeology, Suppl. 18. Ann Arbor, 1996. 229–276. old.

²⁰² Abram Boriszonovics Ranovics: A Római Birodalom Keleti Tartományai. Akadémia Kiadó, Budapest, 1956. 166–169. old.

- Gaube, Heinz: The traditional water and Sewer System in the old city of Aleppo and its chances in the Mandatory Period in The Syrian Land: Processes of Integration and Fragmentation. (ed Thomas Philip – Franz Steiner) Verlag Stuttgart 2008
- Getzel, M. Kohen: The hellenistic settlements in Syria, The Red sea basin and North Africa. University of California Press, London 2006
- Grainger, John: The Cities of Seleukid Syria Clarendon. Press Oxford 1990
- Issar, Arie S. – Matanyag Zohar: Climate Changes and Environment and history of the Near East. Springer Verlag Heidelberg 2007
- Hoover, Oliver: 'Revised Chronology for the Late Seleucids at Antioch (121/0-64 BC)' in: *Historia* 65/3 2007
- Hughes, J. Donald: The Mediterranean an Environmental History. Abc Clio, Santa Barbara 2005
- Klein, Aaron: The Late Great State of Israel. WND Books, Los Angeles, 2009
- Mandyan, Hakob: Tigranes II and Rome. Mazda Publishers, Costa Mesa, 2007
- Matyszak, Philip: Mithridates the Great: Rome's Indomitable Enemy. Pen&Sword, 2010
- Olbrycht, Marek Jan: The early reign of Mithridates II The Great in Parthia. In *Anabasis Studia Classica et Orientalia* 2010
- Peters, F. E.: Romans and Bedouin in Southern Syria. *Journal of Near Eastern Studies*, vol 37. No. 4) 1978
- Pollard, Nigel: Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria. University of Michigan, 2000
- Ranovics, Abram Boriszonovics: A Római Birodalom Keleti Tartományai. Akadémia Kiadó, Budapest 1956
- Wheeler, Everett: The laxity of the Syrian legions. In: David Kennedy (ed.), *The Roman Army in the East* (*Journal of Roman Archaeology*, Suppl. 18. Ann Arbor, 1996)

FORRÁSOK

- Arrianos: *Anabasis of Alexander* (transl. P. A. Brunt) Volume I Loeb Classical Library 236 1976
- Appianos: *Roman History* (trans. Horace White) Volume II books 8.2-12 Loeb 1912
- Diodoros Siculos: *Bibliothéké – Library of History* (trans. Francis R. Walton) Volume XII fragments of books 33-40 Loeb 1967
- Cassius Dio Cocceianus: *Roman History* Volume III-IV Loeb 1912
- Caesarea Eusebius: *Khronikoi*
< http://www.tertullian.org/fathers/eusebius_chronicon_02_text.htm > [2016.05.04. 10:24]
- Hieronimus: *Chronicon* <
http://www.tertullian.org/fathers/jerome_chronicle_06_latin_part2.htm >
[2016.05.04. 13:34]
- Iosephus Flavius: *Jewish Antiquities*, (trans. Ralph Marcus) Volume V. Loeb 1943
- Iustinus: *Historiarum Philippicarum libri XLIV* <
<http://www.thelatinlibrary.com/justin.html> > [2016.05.15. 10:12]
- Malalas Ioannes: *Chronographia, Corpus Fontium Historiae Byzantinae* (ed. Johannes Thurn) 35 (Berlin, New York: Walter de Gruyter) 2000

- Orosius: Historiarum libri VII adversus paganos <
<http://www.thelatinlibrary.com/orosius.html>> [2016.05.13. 14:12]
- Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok. (ford. Máthé Elek) Magyar Helikon 1978
- Polybios: The Histories. Vol II-III (trans.Paton W.R.) Loeb 2011
- Pomponius Mela: De chorographia libri tres. Teubner Stuttgart 1968
- Strabon: Geógrafika. (ford. Földy József) Gondolat Kiadó Budapest 1977
- Titus Livius: Ab urbe condita. <<http://www.thelatinlibrary.com/liv.html>> [2016.05.01. 7:21]